

Ernest Hemingway (1899 – 1961): Stařec a moře (1952)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje);

2. Kompozice;

3. Hlavní postavy a jejich charakteristika;

4. Námět, témata, hlavní motivy;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

Slyšel, jak praskl klacek a šňůra se začala rychle odvíjet přes obrubeň loďky. Vytáhl v temnotě z pochvy nůž, nechal si všechny tah ryby spočinout na levém rameni, zaklonil se dozadu a uřízl tu šňůru na podložce dřevěné obrubně. Pak odřízl druhou šňůru, která mu byla nejbliž, a svázal potmě volné konce zásobních kotoučů. Pracoval obratně jednou rukou a přišlápl kotouče nohou, aby je přidržel, když utahoval uzly. Měl teď šest zásobních kotoučů šňůry. Dva od každé návnady, kterou odřízl, a dva od návnady, na kterou ryba zabrala, a všechny byly svázány dohromady.

Až se rozední, myslel si, přelevu dozadu k tomu čtyřicetisáhovému vnadidlu, uříznu je taky a zásobní kotouče svážu. (...)

Nahlas řekl: „Kdyby tak tady byl chlapec!“ (...)

A taky to provedl. Bylo to potmě těžké a ryba sebou jednou trhla tak prudce, že upadl na tvář a roztrhl si kůži pod okem. Krev mu stekla kousek po tváři, ale srazila se a uschla, než dosáhla brady, a on se doplazil zpátky na příď a odpočíval opřený o dřevo. Narovnal si pytel a posunul opatrně šňůru tak, že mu přišla na ramenou o kousek dál, a když si ji na ramenou zakotvil, opatrně zkusil, jak ryba táhne, a pak strčil ruku do vody, aby cítil, jak loďka pluje vpřed.

Rád bych věděl, po čem se to tak vrhla, pomyslel si. Drát po tom velikém kopci jejího hřbetu určitě sklouzl. Jí hřbet jistě tak nebolí jako mne. Ale nemůže ten člun táhnout věčně, ať je jak chce veliká. Mám teď s krku všechno, co by mi mohlo překážet, a mám pořádnou zásobu šňůry; to je všechno, co může člověk chtít.

„Rybo,“ oslovil ji tiše, „zůstanu s tebou, dokud nevypustím duši.“

„Nabírá si to na sever,“ řekl stařec. Proud nás asi zanesl daleko k východu, pomyslel si pak. Kdyby se tak stočila po proudu! To by znamenalo, že začíná být unavená.

Když slunce vystoupilo výše, uvědomil si stařec, že ryba unavena není. Bylo tu jen jedno příznivé znamení. Úhel šňůry ukazoval, že pluje v menší hloubce. Neznamenalo to ještě nutně, že bude skákat. Ale mohla by.

„Pane bože, ať skáče!“ řekl stařec nahlas. „Mám dost šňůry, abych ji zvládl.“

Možná že kdybych dokázal aspoň trochu zvětšit napětí, že by ji to bolelo a začala by skákat, pomyslel si. Ať skáče, teď když je světlo, a naplní si tak měchýře podél páteře vzduchem. Pak se nebude moci ponořit, aby dodělala. (...)

Na šňůry se nacytaly žluté chaluhy, ale stařec věděl, že to jenom přispívá k brzdění, a měl z toho radost. Byly to žluté chaluhy z golfského proudu, které v noci tolik světélkují.

„Rybo,“ promluvil k ní, „z té duše tě miluju a vážím si tě. Ale zabiju tě, než skončí dnešní den.“

Aspoň doufám, dodal v duchu.

Žralok se prudce přihnal a stařec ho zasáhl, zrovna když scvakával čelisti. Udeřil jej důrazně a tak z vysoka, jak jen mohl zvednout kyj. Tentokrát ucítil lebeční kost na spodní části mozku a zasáhl jej ještě jednou do téhož místa, když žralok tupě odtrhával maso a klouzal s ryby dolů.

Stařec vyhlížel, jestli se nevynoří znovu, ale ani jeden ze žraloků se neukázal. Pak spatřil, jak jeden z nich plave v kruzích při hladině. Ploutev druhého neviděl.

Nedalo se čekat, že je zabiju, pomyslel si. Byly časy, kdy bych je byl možná zabil. Ale pošramotil jsem je oba pořádně a žádný z nich se asi necítí zvlášť dobře. Kdybych je byl mohl napálit oběma rukama, byl bych toho prvního určitě zabil. I dnes.

Nechtěl se podívat na rybu. Věděl, že polovička je z ní zničena. Slunce zapadlo, zatím co bojoval se žraloky.

„Za chvíli se setmí,“ uvědomil si nahlas. „To bych pak měl uvidět světla Havany. A jestli jsem se dostal moc daleko na východ, uvidím světla na některé z těch nových pláží.“

Teď už nemůžu být tak daleko od břehu, pokračoval v myšlenkách. Doufám, že si se mnou nikdo nedělal moc velké starosti. Starosti si ovšem může dělat jenom chlapec. Ale ten na mě určitě spoléhá. Hodně starších rybářů bude mít starosti. A mnoho ostatních taky, pomyslel si. Žiju mezi dobrými lidmi.

Nemohl už mluvit k rybě, protože ryba byla tak zle poničena. Pak se mu něco kmitlo hlavou.

„Polorybo,“ řekl nahlas. „Rybo, která jsi byla. Lituju, že jsem se vypravil tak daleko. Zničilo nás to oba. Ale zabili jsme mnoho žraloků, ty i já, a mnoho jiných jsme zle potrefili. Kolik jsi jich vůbec zabila ty, stará vojno? Nemáš to kopí na hlavě jen tak zbůhdarma.“

Líbilo se mu myslet na mečouního marlina a na to, co by byl udělal žralokovi, kdyby volně plul. Měl jsem si useknout jeho meč a bojovat s ním, napadlo ho. Jenže tu nemám žádnou sekyrku a nemám ani nůž.

Ale kdybych ho měl čím useknout a mohl ho přivázat k násadě vesla, to by byla zbraň! Mohli bychom pak s nimi bojovat společně. A co si počneš teď, když přijdou v noci? Co můžeš dělat?

„Bojovat s nimi,“ odpověděl si nahlas. „Budu s nimi bojovat, dokud nepadnu.“

II. Nebeletristický text:

A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu; B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Ernest Hemingway: Zelené pahorky africké

Ono je to sice rozkoš honit se za něčím, po čem člověk už dlouhou dobu silně touží, i když ho to vždycky znova přelstí a přechytračí, a i když mu každý den přináší nový nezdár. Hlavně že si může lovit a hlavně že má pokaždé, když si vyjde, vědomí, že se dřív nebo později štěstí obrátí a jemu se dostane příležitosti, po které prahne. Ale přestává to být rozkoš, když má vymezený čas, během něhož musí svého kudu dostat, nebo ho už nedostane vůbec a třeba ho ani nezahlídne. Takhle by lov vypadat neměl. Příliš to připomíná doby, kdy se posílali chlapi do Paříže, aby tam za dva roky uspěli jakožto malíři nebo spisovatelé. Když za tu dobu neuspěješ, tak hybaj domů a do podniku k tatínkovi. Správný lov má vypadat tak, že člověk loví, dokud žije a dokud takové a takové zvíře existuje; právě tak jako malovat se má tak, že člověk maluje, dokud existuje on sám, barvy a plátno, a psát tak, že píše, dokud je živ a dokud existuje nějaká tužka a papír nebo inkoust nebo stroj, na kterém se dá psát, nebo dokud má něco, o čem má chuť psát, a když to někdo dělá jinak, tak si musí připadat jako blázen a taky blázen je.

Druhý text je ze souboru Hemingwayových afrických cestopisů, a náleží tedy do literatury faktu. Souvislost mezi oběma texty odhalíme, když vysvětlíme, čím je pro Hemingwaye lov: metaforou života; pravý muž je lovec – nikoli ovšem lovec pro kšeft, ale archetypální lovec, jenž souborem s loveným zvířetem dnes a denně ověřuje svou schopnost obstát ve světě. Dokonce i Hemingwayovy příběhy válečné (Sbohem, armádo, Komu zvoní hrana) jsou především individuálními příběhy mladého muže, který má s mentalitou lovce mnoho společného. Hemingwayův lovec je osamělý, odkázaný jen sám na sebe, Tomu odpovídá úsporný vypravěčský styl, objektivní, bez emocí, jež vypravěč v sobě mužně potlačuje, a je na nás, abychom je odhalili a dokázali se do nich vžít; inu, Ztracená generace...

Ernest **Hemingway** (21. 7. 1899 Oak Park /dnes předměstí Chicaga/, stát Illinois – 2. 7. 1961 Ketchum, stát Idaho)

Americký spisovatel a novinář, představitel **moderní realistické prózy**, nejvýznamnější osobnost meziválečné neformální tvůrčí skupiny známé pod názvem **Ztracená generace**.

Ernest Hemingway se narodil jako jedno ze šesti dětí **chicagského lékaře**. Rodiče vytvořili svým dětem kulturně podnětné prostředí se silným **vztahem k volné přírodě a k lovu i rybaření**.

Když se Spojené státy zapojily r. **1917** do **První světové války**, fyzicky zdatný Ernest vstoupil jako **dobrovolník do americké armády**. Byl zařazen k ostraze ambulancí zdravotnických sborů Červeného kříže a bojoval v **severní Itálii** na proslulém horském bojišti kolem řeky Piava, kde Italové společně s Brity, Francouzi a Američany válčili proti rakousko-uherskému vojsku. Při jedné bojové akci byl Hemingway vážně raněn.

Po válce se vrátil do Spojených států a pracoval jako **novinář**. R. 1921 se oženil s Hadley Richardsonovou (1891 – 1979) a r. 1923 se jim narodil syn. S rodinou Hemingway přesídlil na několik let do **Paříže**. Francie byla tehdy hlavním centrem moderní kultury a její uvolněné, svobodomyšlné a invenční prostředí přilákalo k dlouhodobým pobytům řadu mladých Američanů, kteří tak unikali z atmosféry tupé soutěživosti, konzumní morálky a pokryteckého puritánství ve své vlasti. Z Francie Ernest a Hadley podnikali cesty mj. do **Španělska** – hispánská kultura Hemingwayovi natrvalo učarovala.

Kulturní život Američanů v Paříži se soustřeďoval kolem **Gertrude Steinové** (1874 – 1946), Američanky s německými kořeny, která žila ve francouzské metropoli již od r. 1903 se svou intimní partnerkou Alicí Toklasovou a stala se přítelkyní i podporovatelkou mnoha významných moderních výtvarníků, jako byli Paul Cézanne, Henri Matisse, Pablo Picasso nebo Georges Braque.

Steinová vytvořila pojem **Ztracená generace (Lost Generation)**: označovala jím mladé Američany, kteří měli za sebou dramatickou válečnou zkušenost a po návratu domů prožili deziluzi z toho, jak se jim většinová, materialisticky orientovaná společnost odcizila a odmítá je přijmout. Nejvýznamnějším představitelem Ztracené generace se stal právě **Hemingway** (pojem použil v generačním románu **I slunce vychází**, 1926), dále sem bývá řazen **Francis Scott Fitzgerald** aj.

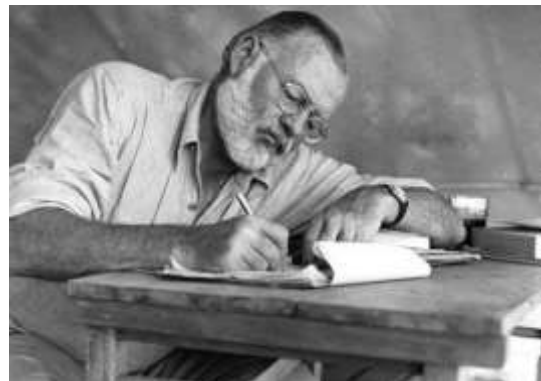
Ve Francii Hemingway přetavil své válečné zkušenosti a pařížské zážitky v rozhodnutí stát se **spisovatelem** a věnovat se umělecké analýze motivů statečnosti a nezdolnosti člověka vystaveného mezním životním situacím. Ze sebevědomého mladíka se stal **filozoficky založený tvůrce** tematizující **polaritu života a smrti i lásky a odvahy**, přičemž jeho hrdinové svádějí **osamělý boj** nejen proti nástrahám svého okolí, ale také s vlastními slabostmi i pochybnostmi. Cesta k vítězství vede přes **nalézání síly v přirozené podstatě člověka** a v uvědomění si velkoleposti života jako celku. Součástí tohoto tématu je **otevřeně pojímaná erotika**, z níž vyrůstá rovnoprávný, oboustranně dynamický **intimní vztah** mezi neokázale statečným mužem a nezávislou ženou.

K dosažení těchto záměrů Hemingway vytvořil **svébytný literární styl**, který spočívá na zcela novém pojetí estetické stránky jazyka. Základ tvoří **objektivní vypravěčství**, které je vedeno tak, aby čtenář mohl na základě minimalistického textu samostatně dotvářet hlubší smysl díla (Hemingway sám označil tuto literární techniku jako **princip ledovce**). U Hemingwaye **hlavní postava** v sobě tlumí emoce, aby vzdálením se od tlaků reality mobilizovala své vnitřní síly, a tak dostála přirozeným požadavkům mužnosti, odvahy a cti. Hemingwayovi hrdinové v **dialozích** dávají průchod **přirozenému**, byť samozřejmě stylizovanému úspornému hovorovému **jazyku** obohacenému typicky anglosaským „podháněním“ (understatement). Tento styl, jehož počátky nalezneme již třeba u Jacka Londona, je ovlivněn kvalitní žurnalistikou, byl hojně napodobován a stal se příznačným pro **velkou část americké prózy 20. století**.

Hemingway začal **knižně publikovat** v r. **1923**: zprvu šlo o **povídkové soubory**. Jeho šťastná pařížská léta ovšem skončila krachem manželství. Během jednání s americkým nakladatelstvím se Hemingway intimně sblížil s americkou novinářkou Pauline Pfeifferovou (1895 – 1951). Aféra se provalila a následovaly (1927) rozvod s Hadley a vzápětí svatba s Pauline. Novomanželé se vrátili do Spojených států a posléze měli 2 syny.

V r. 1929 Hemingway publikoval román ***Sbohem, armádo***, v němž zúročil své válečné zkušenosti: příběh mladého páru – amerického poručíka a britské ošetřovatelky – ve víru války dosáhl **mezinárodního úspěchu** a zařadil Hemingwaye mezi **velké postavy světové literatury**.

Hemingway získal i finanční nezávislost a v letech 1931 – 1939 žil s rodinou v pohodlném domě v letovisku **Key West** na nejjižnějším cípu **Floridy**. Navíc hodně cestoval; znovu navštívil Španělsko a byl fascinován corridou (býčími zápasy), v níž viděl působivou a výstižnou metaforu boje, který skutečný muž musí celoživotně vést. Také **lovil zvěř** v kraji svého dětství a v Africe. Od příjezdu na Floridu se rovněž věnoval **mořskému sportovnímu rybolovu**.

Ačkoli byl dosud považován za individualistu, na **dramatický světový vývoj 30. let** Hemingway reagoval díly, v nichž se postavil na stranu sociální spravedlnosti a solidárního boje za svobodu a demokracii. Do let Velké hospodářské krize zasadil román ***Mít a nemít***. V letech 1937 – 1938 působil jako novinářský zpravodaj ve španělské občanské válce, v níž se vláda široké antifašistické koalice marně bránila fašistickým povstalcům (které podporovaly Itálie a Německo). Ze španělských událostí (byl přítomen i v bojových akcích) vytěžil svůj román ***Komu zvoní hrana*** (ve vžitém českém překladu názvu *hrana* = *druh úmrtního zvonění*): příběh amerického dobrovolníka, který se na straně republikánů zapojí do partyzánského boje proti fašistům a během tří dnů zároveň prožije svou životní lásku, přerůstá v širší obraz statečného zápasu španělského lidu.

Ve Španělsku se Hemingwayovou milenkou stala americká novinářka Martha Gellhornová (1908 – 1998).

V r. 1940 se Hemingway rozvedl s Pauline a oženil se s Marthou. Oba si zvykli většinou pobývat ve svém domě na **Kubě**, kde Hemingway měl ideální podmínky k tvorbě. V r. 1941 pracovně navštívili Čínu. Pak přišla **Druhá světová válka**; Ernest a Martha se jako váleční zpravodajové zúčastnili **spojenecké invaze do Normandie** v červnu 1944 a Hemingway pokračoval se Spojenci až k **osvobození Paříže**. Již předtím se však v Londýně bláznivě zamiloval do britské novinářky Mary Welshové (1908 – 1986); v r. 1945 se rozvedl s Marthou a r. 1946 se Mary stala jeho čtvrtou a poslední manželkou. Ačkoli trvale žili v příjemném prostředí Kuby, Hemingway se na prahu padesátky začal potýkat s četnými osobními problémy, počínaje zdravotními potížemi (komplikace z nadváhy, těžké havárie v autě i letadle aj.) přes manželské neshody až po tvůrčí krizi. Výsledkem byly těžké deprese, z nichž nepomáhaly ani nové cesty za oceán. Ovšem právě v této obtížné situaci Hemingway napsal a r. **1952** publikoval novelu ***Stařec a moře***, která se stala jeho nejoblíbenějším a nejoceňovanějším dílem. Příběh starého kubánského rybáře, který sám svede statečný souboj s mohutným mečounem i hejnem žraloků, v sobě koncentruje všechny typické silné stránky Hemingwayovy tvorby a zařadil se mezi nejslavnější díla světové beletrie.

V r. **1954** Hemingway dostal **Nobelovu cenu za literaturu**, ale jeho fyzická kondice se dále zhoršovala a Hemingway se uchýlil k nemírnému pití alkoholu. Když r. **1959** kubánští komunisté vedení Fidelem Castrem svrhli diktátora Fulgencia Batistu, Hemingway sice charismatickým revolučním vousáčům vyjádřil sympatie, ale vzápětí se s Mary z Kuby odstěhoval, aby oba přežili zestátnění svého kubánského majetku. Na americkém venkově ve státě Idaho si koupili dům a v něm v létě 1961 Hemingway spáchal **sebevraždu** střelou z brokovnice do hlavy. Nepochybně tak učinil s vědomím, že jeho tvůrčí i životní síly upadají, ovšem sám natrvalo zůstal jedním z nejlepších a nejvíce inspirujících autorů v dějinách světového písemnictví.

Některá díla:

Romány I slunce vychází (The Sun Also Rises; 1926; vydáváno též pod názvem *Fiesta*; portrét Ztracené generace), **Sbohem, armádo** (A Farewell to Arms; 1929; z První světové války; film 1932: režie Frank Borzage, v hlavních rolích Gary Cooper a Helen Hayesová; film 1957: režie Charles Vidor, hrají Rock Hudson a Jennifer Jonesová), **Mít a nemít** (To Have and Have Not; 1937; z Velké hospodářské krize; film 1944: režie Howard Hawks, hrají Humphrey Bogart, Walter Brennan, Lauren Bacallová), **Komu zvoní hrana** (For Whom the Bell Tolls; 1940; ze španělské občanské války; film 1943: režie Sam Wood, hrají Gary Cooper a Ingrid Bergmanová);

Novela Stařec a moře (The Old Man and the Sea; 1952; film 1958: režie John Sturges, v hlavní roli Spencer Tracy; TV film 1990: režie Jud Taylor, hraje Anthony Quinn);

Povídkový soubor (s loveckou tematikou) Zelené pahorky africké (Green Hills of Africa; 1935);

Reportážní kniha (o corridě) Smrt odpoledne (Death in the Afternoon; 1932).

Ernest Hemingway (1899 – 1961): Stařec a moře (1952)

Měl už svoje léta, ale lovit do Golfského proudu vyplouval pořád sám a teď už nechytil vůbec nic celých čtyřiaosmdesát dní. Prvních čtyřicet bral na moře i chlapce. Tomu ale rodiče řekli, že stařík je *salao*, a nakázali mu, aby místo s tímhle smolařem jezdil s jiným rybářem, se kterým pak jen za první týden ulovili tři opravdu pořádné ryby. Chlapec viděl, že se stařec každý den vrací s prázdnou, a protože mu z toho bylo smutno, vždycky mu aspoň pomohl odnést svinuté šňůry, hák s bodcem, harpunu a stěžeň s navinutou plachtou. Byla záplatovaná pytlí od mouky a sbalená vypadala jako vlajka signalizující přiznání porážky.

Na kost vychrtlý stařec měl zátylek zbrázděný hlubokými vráskami a tváře až k bradě pokryté hnědými skvrnami kůže, která mu zrohovatěla působením slunce odrážejícího se od mořské hladiny. Od tahání šňůr s těžkými úlovky mu dlaně rozrývaly hluboké jizvy, ale žádná nebyla čerstvá. Podobaly se rýhám v kamenité bezrybé poušti.

Věkem sešle na něm bylo všechno kromě očí, které svítily stejnou barvou jako moře a zářila z nich dobrá nálada a nezdolnost.

„Santiago,“ oslovil ho chlapec, když se od místa na břehu, kde stařec nechal člun, začali škrábat nahoru. „Teď už bych zase mohl na moře s vámi. S tímto jsem něco vydělal.“

Hodně se od starce naučil a měl ho rád.

„Kdepak. Lovíš s někým, kdo má štěstí, tak se ho drž.“

„Copak si nevzpomínáte, jak jste jednou sedmaosmdesát dní nechytil vůbec nic a pak jsme tři neděle tahali z vody kusy jako hrom?“

„Jistě. Taky jsi neodešel proto, že bys o mně pochyboval.“

„Nařídil mi to táta, a já ho ještě pořád musím poslouchat.“ (...) „Můžu vám na zítra nachytat sardinky?“

„Ne, běž si zahrát baseball. (...)“

„Ale mně by to udělalo radost. Když už s vámi nemůžu lovit, chci vám aspoň pomoci.“ (...)

„Tak dobře,“ odpověděl stařec. Byl to prostý člověk, a tak nepřemítal, kde se v něm ta pokora vzala. Věděl ale, že ji v sobě má a nemusí se za ni stydět, protože cti netratí a není na újmu hrdosti.

„Při tomhle proudu by to zítra mělo jít dobře,“ prohlásil.

„Kam až se chystáte?“ zajímal se chlapec.

„Tak daleko, že jestli se změní vítr, nejspíš se nestihnu vrátit. Chci vyrazit hodně dlouho před úsvitem.“ (...)

„A máte pořád dost síly na opravdu velkou rybu?“

„Já myslím, že jo. A navíc se vyznám.“

„Tak odneseme věci k vám domů, já si vezmu vrhací síť a vyjedu na ty sardinky.“

Sebrali výstroj a šli. Stařec nesl na rameni stěžeň, chlapec vzal dřevěnou bedýnku se stočenými natvrdo spletenými hnědými šňůrami, vratipeň a hák s bodcem. (...)

Po cestě došli k chajdě s dveřmi stojícími dokořán a vstoupili dovnitř. Stařec položil stěžeň s namotanou plachtou na zem u stěny a chlapec k ní pak přistrčil i ostatní věci. Stěžeň byl dlouhý skoro jako celá místnost. Žádnou další už chatrč z tvrdých, zploštělých listenů palmy zvané *guano* neměla. Na hliněné podlaze stála postel a stůl s jednou židlí, v koutě bylo ohniště, kde stařec vařil na dřevěném uhlí. Jednu hnědou stěnu z vláknitých listenů rozjasňoval barvotisk Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, druhou obrázek cobreské Madony Milosrdné Lásky. Byly to památky na starcovu manželku. Kdysi tu visela i její kolorovaná fotografie, ale stařec ji sundal, protože pohled na ni v něm probouzel smutek, a tak teď ležela na polici v koutě pod čistou košilí. (...)

Rybáři, na které se usmálo štěstí, se vrátili už dávno. Ulovené marliny vykuchali, naložili na pár sbitých prken, které museli na každém konci vzít dva, a odklopýtali s nimi do rybárny. Tam pak čekali, až přijede nákladák s korbou vystlanou drceným ledem a vezme ryby na trh do Havany.

Chlapec Manolin ještě přinese Santiagovi skromnou večeři a velmi brzy ráno, stále za tmy, mu předá slíbené sardinky jako návnadu a pomůže mu vystrojit člun a spustit jej na vodu.

Stařec už ve tmě vycítil nadcházející ráno a při veslování slyšel, jak se z vody vymršťují létavé ryby a za tichého syčivého bzukotu roztažených, tuhých a širokých hrudních ploutví, fungujících jako křídla, zase mizí opodál ve tmě. Měl rybí letouny rád, protože na širém moři představovali jeho nejbližší přátele. (...)

Stařec na moře vždycky myslel v ženském rodě, a tak mu něžně říkal *la mar*, jak to mají ve zvyku i jeho ostatní španělsky mluvící milovníci. Někdy ho samozřejmě také proklínali, ale to k lásce patří. Pro mladší rybáře, kteří vlastnili lovné šňůry zavěšené na bójkách a motorové čluny koupené v časech, kdy jim prodej žraločích jater vynesl hodně peněz, zůstávalo moře mužského rodu, tedy *el mar*, jako by to byl čistě zeměpisný termín, nebo dokonce soupeř či nepřítel. Stařec ale tu vodní spoustu zásadně pokládal za ženskou bytost, jež člověku buď projevuje přízeň, nebo mu ji odpírá, a i když mu vyvádí divoké kousky a schválnosti, je to jenom proto, že je jako každá žena pod vlivem Měsíce a nemůže si pomoci.

Nepřetržité veslování starci nedělalo potíže, protože se nepřepínal a hladina byla až na občasné zavíření proudu úplně klidná. Nechával proud, aby ze třetiny odváděl práci za něj, a když začalo svítat, pohledem zjistil, že se dostal ještě dál, než počítal. (...)

Ještě než se úplně rozednilo, měl návnady ve vodě a nechával se unášet proudem. Jedna šňůra s vnařidlem sahala do hloubky čtyřiceti sáhů, druhá do pětasedmdesáti a třetí i čtvrtá padaly až do sto pětadvaceti. (...)

Teď už bylo docela dobře vidět a každou chvilku muselo vyjít slunce.

Když se vyhouplo krajíčkem nad hladinu, o hodný kus blíž k pobřeží zaznamenal nízko na obzoru i čluny ostatních rybářů rozptýlené po celé šíři proudu. Pak světlo zesílilo, moře se rozzářilo, a jakmile se slunce vynořilo celé, odlesky jeho paprsků na hladině začaly starce bolestně oslepovat, i když se do něj neřval. Hleděl do vody a pozoroval šňůry spadající rovně dolů do temnoty. Dokázal je držet kolměji než kterýkoli jiný rybář.

Já si ohlídám, aby byly tam, kde mají, říkal si stařec. Jen se mi vyhýbá štěstí. Ale kdoví? Dneska mě třeba potká. Nový den přináší novou naději. Mít i štěstí je samozřejmě lepší. Ale i tak se věci musejí dělat jaksepatří. Když pak štěstí skutečně přijde, je na to člověk připravený.

Slunce vystoupilo o dvě hodiny blíže k nadhlavníku, a starce proto při pohledu k východu oči tolik nebolely. (...)

Místo zelené linie pobřeží už viděl jen modravé pahorky s vršky, které se bělaly jako zachumelené, a nad nimi oblaka připomínající zasněžené horské štíty. Moře hodně ztmavlo a světlo se vněm lomilo jako ve skleněném hranolu. V záři slunce stojícího vysoko na obloze se myriády zrníček planktonu ztratily a šňůry padající kolmo ke dnu modrého, na tisíc sáhů hlubokého oceánu procházely vrstvami vody zbarvenými všemi odstíny duhy. (...)

Pohlédl na šňůry a uviděl, že jeden ze zelených klacků vyčnívajících z vody zajel zprudka pod hladinu.

„Jo,“ řekl. „Jo,“ opakoval a co nejopatrněji, aby se člun ani trochu nezakymácel, složil vesla. Prvou rukou sáhl po šňůře a jemně ji sevřel mezi palec a ukazováček. Nezaznamenal sebemenší odpor, ale stejně ji nepustil. Vzápětí se pohnula znovu. Tentokrát měl pocit, jako by za ni něco zkusmo zatahalo, docela slabě a zlehka, a bylo mu jasné, co se děje. Sardinky zakrývající hrot a dřík ručně kovaného háku, který malému tuňákovi trčel ven z hlavy, ve stosáhové hloubce ožíral nějaký modrý marlin. (...)

Spokojeně si to jemné pocukávání vychutnával, ale najednou ucítil prudké trhnutí a neuvěřitelně silný tah. Ryba musela být opravdu mohutná, a tak popouštěl šňůru víc a víc, až do vody začal sjíždět i první ze dvou zásobních kotoučů, kterými byla nastavená. Klesala pořád hlouběji, a přestože na ni palcem a ukazováčkem skoro netlačil, takže mu mezi nimi lehce klouzala, stejně tu neobyčejnou tíhu cítil.

„To je ale obryně,“ řekl. „Vzala tuňáka do huby napříč a chce si ho odtáhnout dál.“ (...)

Už si nevzpomínal, odkdy si vlastně povídá sám se sebou. Kdysi dávno si o samotě zpíval, a někdy to také dělával, když držel noční hlídku u kormidla rybářského kutru nebo na lodi lovící želvy. Mluvit sám pro sebe začal nejspíš v době, kdy s ním přestal jezdit chlapec, jistý si tím ale nebyl. (...)

„Zabrala,“ řekl. „Teď ji nechám, ať to do sebe nasouká.“ (...)

Sežer tu návnadu celou, aby ti hák hrotem probodl srdce a zahubil tě, běželo mu hlavou. Pak se pomalu vynoř, ať do tebe můžu vrazit harpunu. Dobrá. Skončilas? Předhodil jsem ti toho dost?

„Tak jdem na to!“ vykřikl, obouruč šňůrou prudce škubl, čímž ji o něco povytáhl, pak ji začal střídavě oběma rukama vši silou soukat dovnitř a pomáhal si při tom celým tělem. Neuspěl. Ryba zvolna plavala dál a on ji nedokázal přivléct ani o kousek blíže. (...)

Ryba to nevzdávala, a tak pomalu brázdili klidné moře. (...)

„Škoda, že chlapec nejede se mnou,“ pronesl stařec. (...)

Se šňůrou přes záda se rybě vzpíral, pozoroval úhel, pod nímž šňůra mizela pod hladinou, a člun zatím ustavičně plul k severozápadu.

Tohle ji zabije, říkal si, to nevydrží. Jenomže ryba i po čtyřech hodinách mířila na otevřené moře a on jí se šňůrou přes ramena musel vzdorovat.

„Zabrala mi o polednách, a ještě se nevynořila,“ postěžoval si nahlas.

Než rybu zasekl, narazil si slamák pořádně na hlavu a teď už ho řezal do čela. A protože měl navíc žízeň, klekl si a opatrně, aby šňůrou neškubl, dolezl po kolenou tak daleko na před, že když se natáhl, mohl volnou rukou uchopit láhev s vodou. Otevřel ji, trošičku se napil a opřel se. Seděl na složeném stěžni s plachtou, odpočíval a snažil se na nic nemyslet. Musel prostě vydržet.

Když se ohlédl, s překvapením zjistil, že pevnina už není na dohled. Ale co, řekl si. Cestou zpátky se budu řídit podle světél Havany. Do západu slunce zbývají ještě dvě hodiny a ryba se třeba

do té doby vynoří. Když ne, možná vyplave, až vyjde měsíc. A jestli ani to ne, tak dejme tomu s východem slunce. Netrápí mě křeče a cítím se silný. Na háku nejsem já, ale ryba. (...)

Soudě podle postavení hvězd, ryba celou noc nezměnila ani rychlost, ani směr. (...)

Šňůra, kterou měl kolem ramenou, ve vodě světélkovala. Rychlost člunu se snížila a záře Havany zeslábla, z čehož usoudil, že je proud unáší k východu. (...)

Začal litovat rybu, kterou zasekl. Myslel na to, jak je úžasná a zvláštní, a uvažoval, jak je asi stará. Ještě nikdy neměl co dělat s žádnou, která by byla tak silná a chovala se tak podivuhodně. Zřejmě je dostatečně zkušená, aby sebou nezmítala. (...) Ale je obrovská, a pokud má dobré maso, vynese mi spoustu peněz. To, jak po návnadě skočila, jasně potvrzuje, že je to samec. Taky nás táhne a bojuje bez jediné známky zmatku. Rád bych věděl, jestli má něco za lubem, nebo jestli stejně jako já nemá ponětí, co si počít. (...)

A nahlas si znovu postěžoval: „Kdybych tady tak měl chlapce.“

Ale chlapec tady není, pomyslel si. Jsi tady jen ty sám a měl by ses radši dostat k poslední šňůře teď hned, tma netma, odříznout ji a navázat zásobní kotouče.

A tak to udělal. Potmě to bylo těžké, a ryba sebou navíc v jedné chvíli šklubla tak prudce, že upadl na obličej a roztrhl si kůži pod okem. Po tváři mu začala stékat krev, ale než došla k bradě, srazila se a zaschla. Doplazil se zpátky na příď a opřený o zakřivené plaňky si trochu odpočinul. (...) Potom strčil ruku do vody, aby odhadl rychlost. (...)

„Rybo, budu tě držet, i kdybych měl vypustit duši,“ zašeptal. (...)

Člun plul stále stejnou rychlostí, a jakmile nad hladinu vykouklo vycházející slunce, padly jeho paprsky starci na pravé rameno. (...)

Když se slunce vyšplhalo výš, potvrdil si, že jí síly neopouštějí, podle úhlu šňůry však poznal, že plave v menší hloubce. To bylo dobré znamení, ale nezaručovalo, že se chystá vyskočit nad hladinu. Ale už by mohla.

„Panebože, ať vyskočí,“ řekl. „Mám dost šňůry, abych ji zvládl.“

Kdyby se mi podařilo trochu ubrat, možná by ji to bolelo a vyskočila by, přemítal. (...)

„Rybo,“ promluvil k ní, „z té duše tě miluju a vážím si tě. Ale zabiju tě, než skončí dnešní den.“

Aspoň doufám, dodal už jenom v duchu. (...)

Právě v tom okamžiku ryba nečekaně zabrala a strhla ho na kryt příďe. Kdyby se nezapřel a kousek jí nepopustil, mohla ho stáhnout do moře. (...) Pravičkou šňůru opatrně osahal a zjistil, že má v dlani krev. (...)

Silný, nepolevující tah šňůry mu bolestně drtil rameno a levička mu zdřevněla. (...)

„Bože, ať ta křeč přejde!“ vyrazil ze sebe. „Kdoví, co má ta ryba ještě za lubem!“ (...)

V pravičce ucítil, že se tah šňůry i její sklon změnil. Zatnul záda a pak, zatímco levičkou začal rychle a prudce plácát o stehno, s radostí sledoval, jak se úhel s hladinou zmenšuje.

„Už stoupá!“ zvolal. (...)

Konec šňůry se pomalu a vytrvale zvedal, až se moře před příďí zavlnilo a ryba začala vyplouvat na hladinu. Trvalo to nesmírně dlouho, po bocích jí stékaly proudy vody a v záři slunečních paprsků se celá leskla. Hlavu i hřbet měla nachově fialové, široké pruhy na bocích svítily na slunci modrofialově. Horní mečovitá čelist dlouhá jako baseballová pálka se zužovala jako rapír. Marlin se z vody vyhoupl v celé své délce a pak se s plavností potápěče zase pohroužil pod hladinu. Stařec ještě zahlédl, jak mizí i obrovská kosa ocasní ploutve a šňůra sviští z paluby do vody.

„Je dobře o půl metru delší než člun,“ konstatoval. (...)

„Jestli ještě nejsi unavená, rybo,“ řekl nahlas, „tak to musíš být hodně zvláštní.“

Sám byl se silami téměř u konce. A protože chtěl s nadcházející nocí přijít na jiné myšlenky, začal přemítat o výsledcích obou baseballových lig – pro něj to byly *Gran Ligas* – a jak dopadl zápas newyorských Yankeeů a detroitských Tygrů. (...)

Santiago se chystá strávit na moři již druhou noc během této plavby. Uloví několik menších ryb, aby je syrové snědl, a zahnal tak hlad. Doufá, že marlin skrytý v hlubině rovněž trpí nedostatkem potravy a že jej to pobídne k opětnému vynoření.

Padla už tma, protože v září po západu slunce přichází noc rychle. Ležel přitisknutý k omšelému dřevu přídě a snažil se načerpat co nejvíc sil. Na obloze začínaly vycházet první hvězdy. (...)

Probudila ho pravá pěst, která ho švihla do tváře. Šňůra začala mizet v moři tak rychle, až ho páčila dlaň. Brzdil ze všech sil jen pravičkou, protože levičku měl úplně zdřevěnělou. (...) V té chvíli voda vyšpláchla vysokým vírem, marlin se vymrštil do vzduchu a ztěžka dopadl zpět do moře. Vyskakoval znovu a znovu, takže i když stařec ze všech sil kontroval, šňůra napnutá k prasknutí se rychle odvíjela a člun letěl jako o závod. Nakonec tah prudce strhl starce na příd. (...)

Ale na tohle jsem přece čekal, blesklo mu hlavou, tak do toho. A tu šňůru hezky zaplatí, musí. (...)

Má co chtěl, pomyslel si stařec. Kromě toho nad hladinu vyskočil víc než desetkrát, takže si plynový měchýř pod páteří naplnil vzduchem a nemůže se potopit do větší hloubky, odkud bych ho mrtvého vytáhnout nedokázal. Brzy začne kroužit a já ho musím co nejvíc unavit. (...)

Když si obličej očistil, ponořil pravou ruku přes bort do vody, nechal ji tam a sledoval první známky úsvitu. (...)

Když usoudil, že má ruku ve vodě už dostatečně dlouho, vytáhl ji a prozkoumal. „Tak hrozné to zas není,“ řekl nahlas. „A chlap nesmí na bolest dát.“

Opatrně chopil šňůru, aby ho nedřela do čerstvých ran v dlani, a přesunul těžiště těla na druhou nohu, aby mohl přes opačný bort ponořit do moře druhou ruku. (...)

Zaznamenal pouze, že tah mírně zeslábl, a tak začal pravičkou jemně ubírat. (...) Tahal houpavě obouruč a ve snaze co nejvíc zapojit i sílu starých zad a nohou se při každém záběru zaklonil a zároveň natočil do strany. (...)

„Ryba je teď přímo na opačné straně kruhu,“ prohlásil. Když nepovolím, dobíráním jí šňůru pokaždé zkrátím, dodal v duchu. Tak za hodinku bych ji mohl vidět. Pak už půjde jen o to, abych ji dokázal udolat a zabít. (...)

Když se marlin kruhem vracel, vypadal opravdu velkolepě. Až na vlnění veliké ocasní ploutve byl naprosto klidný, a tak stařec začal ze všech sil zkracovat šňůru, aby ho dostal blíž. Marlin se na okamžik mírně naklonil na bok, vzápětí se však narovnal a pustil se znovu kolem. (...)

Tak ještě jednou, umínil si stařec, i když svaly na ruku už měl jako bláto a kvůli mžitkům před očima skoro neviděl.

Vzchopil se, ale dopadlo to jako předtím. No dobře, tak znova, řekl si a při tom pomyšlení málem omdlel.

Ale sebral veškerou svou bolest, zbylou sílu a dávno ztracenou hrdost a vložil je do zápasu s rybou, se kterou bojoval o přežití. Převalila se na bok, nechala se přitáhnout, až se mečovitým výrůstkem na horní čelisti téměř dotkla plaňkování, a dlouhá a široká plula podél člunu. Stříbřité, nachovými pruhy zbarvené tělo zdánlivě nemělo konce.

Pustil šňůru, přišlápl ji nohou, zvedl harpunu co nejvýš a veškerou silou umocněnou o tu, kterou v sobě právě zburcoval, ji marlinovi vrazil do boku jen kousek za velikou prsní ploutví, jež trčela z hladiny do výšky lidského hrudníku. Ucítil, jak ocelový hrot proniká do masa, a tak se o násadu opřel, vtlačil harpunu hloub a celou vahou na ni nalehl. (...)

Přivázal marlina k přídě i k zádi a pak k veslařské lavičce uprostřed člunu. (...) Pak vztyčil stěžeň, a když na něj nasadil vratiráhno a kus dřeva, který mu sloužil za vratipeň, záplatovaná plachta se naplnila větrem a člun se dal do pohybu. Stařec si na zádi napůl lehl a zamířil k jihovýchodu. (...)

Za hodinu zaútočil první žralok.

Neobjevil se jen tak náhodou. Vynořil se z hlubin, sotva se tmavé mračno ve vodě přestalo rozlévat a krev začala klesat. (...)

Byl to veliký mako a příroda tyhle žraloky stvořila tak, aby dokázali vyvinout stejnou rychlost jako nejhbitější ryby. (...)

Jakmile ho stařec zpozoroval, uvědomil si, že má proti sobě soupeře, který nezná strach a nedá se ničím odradit. (...)

Žralok je rychle dohnal, a když se na rybu odzadu vrhl, stařec uviděl jeho otevřenou tlamu i zvláštní oči a uslyšel cvaknutí zubů, kterými se jí zahryzl do těla těsně před ocasem. Po hlavě, kterou měl už nad hladinou, vystrčil i hřbet, a jakmile se ozval zvuk trhané kůže a masa, stařec mu zarazil harpunu do lebky v místě, kde spojnicí obou očí protíná pomyslná čára vedoucí od nozder přímo vzad. (...)

Poznámky a vysvětlivky:

baseball [beisbo:l]; **cobreský** [kobreský] – týkající se známého mariánského chrámu v jihokubánském El Cobre; **listen** – druh listu, z něhož vyrůstají květy; **marlin** – mohutná mořská ryba s ostrým, až 1 m dlouhým bodcem vyrůstajícím z horní čelisti, žije v teplých vodách Atlantiku; **salao** – v daném kontextu španělsky *smolař*, snad od *salado* = *přesolený*; **vratipeň** – spodní ráhno vratiplachty, ke stěžni je upevněno jedním otáčivým koncem; **Yankeeové** [jæŋkióvél]; **žralok mako** – nejrychlejší druh žraloka.

Ernest Hemingway: Stařec a moře: poznámky k interpretaci

Novela *Stařec a moře* je **Hemingwayovým posledním velkým dílem**. Hemingway k jejímu napsání zmobilizoval své autorské síly v době, kdy sice vedl zdánlivě bezproblémový život v domě na Kubě, ale zároveň prožíval tvůrčí i osobní krizi související mj. s vědomím přicházejícího stáří.

Když kniha vycházela, čtenáři samozřejmě už dávno věděli, že Hemingwayovým životním tématem je **člověk/muž a lov** – rozumí se lov nikoli hospodářský, ale lov osamělý, ztělesňující archetypální nutnost boje jako základní cesty nikoli jen k pouhému přežití, ale k **důstojnému naplnění lidské existence**. V tomto směru Hemingway navazuje např. na **Jacka Londona** či **Rudyarda Kiplinga**. Ovšem na rozdíl od nich obohacuje téma postavou **starce**, tedy člověka, který se sice může opřít o bohaté životní zkušenosti, ale zároveň zápasí s limitovaností vlastních fyzických sil. Od postav dřívějších Hemingwayových knih (*Sbohem, armádo, Komu zvoní hrana*) se stařec Santiago liší také tím, že to není intelektuál, ale **prostý člověk**. Svede výjimečný zápas, ale přesto cítíme, že v rybářské vesnici on sám i jeho osud jsou typické; **realistický** autor Hemingway tu princip **typizace** podtrhuje i jazykově: obecná pojmenování *stařec* a *chlapec* frekvenčně dominují nad vlastními jmény.

Zahajovací scéna povídky ukazuje (zdánlivou) bezvýchodnost pozice, v níž se rybář Santiago ocitl. Již 84 dnů neuložil žádnou rybu, a nelze racionálně vysvětlit proč; jako by se proti němu postavil nadosobní, mocný i krutý **osud**. Jeho tíha dopadá také na starcovy **sociální vazby**: najednou se od něj sousedé odvracejí jako od někoho, kdo nosí smůlu. Jen chlapec Manolin je výjimkou: starce má rád, protože z něj vyzářuje náklonnost, vyrovnanost i odvaha (to vše vizuálně koncentrováno do starcova mladistvého pohledu, který svědčí o vnitřní síle).

Stařec vypluje a značně se vzdálí od ostatních rybářů i od břehu: odhodláme-li se totiž k přemožení nepříznivých okolností, musíme podstoupit osamělý zápas **vně obvyklých hranic**.

Základní předpoklady úspěchu představují **statečnost, rozvaha a vytrvalost**. Stařec je na lov dokonale připraven (*Hleděl do vody a pozoroval šňůry spadající rovně dolů do temnoty. Dokázal je držet kolměji než kterýkoli jiný rybář.*) **Neztrácí naději ani víru**, byť o tom všem uvažuje i mluví **hemingwayovsky úsporným jazykem**; svět sám o sobě je tvrdý, ale v zásadě spravedlivý.

Rozvíjející se mohutný zápas Santiaga s marlinem vnímá čtenář českého překladu trochu jinak než čtenář originálu: čeští překladatelé se nemůžou vyhnout vysoké frekvenci feminina *ryba*, zatímco v **anglickém textu** Santiago o rybě přemýšlí i mluví zásadně v mužském rodě: *It was noon when I hooked him,“ he said. „And I have never seen him.“* – Hemingway akcentuje, že jde o boj *muže proti muži*.

Neúprosný zápas až do konečného rozhodnutí prostě představuje základ všeho světa i života. Ale poněvadž člověk je také bytostí **srdce a mravnosti**, jeho boj jej s protivníkem/obětí sbližuje, neboť oba jsou součástí téhož nadosobního řádu: „*Rybo,“ promluvil k ní, „z té duše tě miluju a vážím si tě. Ale zabiju tě, než skončí dnešní den.*“

Velmi silnou stránku novely tvoří **kompozice**. Ačkoli příběh Santiagova lovu je založen na pronikavé **gradaci**, rámec starcova zápasu je pojat **cyklicky**: Santiago se nakonec vrací ke břehu a on sám i celá vesnice budou nadále žít stejným životem jako již po staletí. V okamžiku, kdy Santiagův zápas vrcholí, Hemingway použil princip **odloženého konce**, a to ve velmi vyhrocené podobě: útok hejna žraloků nejenže posouvá závěr příběhu, ale dokonce jeho (očekávané) vyznění zásadně promění; čtenář si – s lehkým mrazením – uvědomí, že vlastně od začátku četl poněkud jiný příběh, než si dosud myslel.

Hemingway napsal *Starce a moře* v době, kdy nejen v literatuře, ale v umění vůbec bylo jasné, že pouhé popisné realistické vyprávění se již v zásadě vyčerpalo. Sám svou novelu obohacuje řadou důmyslně rozmístěných, ale pozornému čtenáři srozumitelných **symbolických odkazů**. Se Santiagem jsou spojeny četné kristovské motivy: nesený stěžeň s plachtou jako kříž, který si Ježíš musí nést na Golgotu, rány v dlani jako rány po hřebecch při ukřižování, lov trvá 3 dny jako od Velkého pátku do Vzkříšení... **Základní symboliku** ovšem představuje **ústřední trojice** účastníků zápasu: *starec* = Člověk, *ryba* = Příroda, *žraloci* = Zlo.

<https://www.fdb.cz/film/starec-a-more-the-old-man-and-the-sea/fotogalerie/47286>

<http://kezhlednuti.online/starec-a-more-42061>

<https://medium.com/@atmanpandya/life-lessons-from-the-book-that-earned-hemingway-the-nobel-prize-in-literature-bf64ae823868>